

4722 D. 27. 3.

SUOMALAISEN
KRAALLIHOUDUKSEN SEURAN
HELSINGISSÄ.

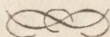
Muinaisten Suomalaisen
Pakanalliset Epäjumalat.

Hämeenlinnassa,
G. G. Gyrén kustantanut.

[Gurén, G. E.]

Muinaisten Suomalaisen
Pakanalliset Epäjumalat.

Hämeenlinnassa,
painanut F. L. Lund ja Co, w:a 1858.

G. E. Gurén kustantanut.

Imprimatur: L. Heimbürger.

Johdanto.

Kaikki ihmiset tunnustawat olewan voimia ihmistä suurempia, jotka hallitsawat kaikki maassa sekä taiwaassa. Niin oli meidänki pakanallisilla esi-isilämme heidän jumalansa, joiden vihaa he pelkäsiwät joiden suosiota he etsiwät ja joiden voimaa he palveliwat. Mutta he, niinkuin ainakin pakanat, kope-roitšiwat vielä pimeyden warjossa eiwätkä woineet itsestänsä, enempää kuin muutaan kansat, oikian Jumalan tuntoon tulla. Mutta ilahuttawa ja hauska asia on meille, jotka jo paremman uskon walossa elämme, tutkia heidän uskontoansa, josta tulemme näkemään kuinka pitkälle he omasta voimastansa pääsiwät korkeisja uskon asioisja, ja mikä siis heidän korkein hengellinen elämänsä ja pyrkimisensä oli. Näemät esi-isämme owat jo vuosisatoja mullassa maanneet, ja heidän maallinen olentonsa ikipäiwiksi kadonnut, mutta heidän hengellinen elämänsä, heidän korkein ilonsa ja surunsa, heidän sielunsa jaloimmat tunnot owat meille tallelle jääneet, kehoittaen meitäkin tulewaihillemme jättämään jotakin hengellistä tawaraa, jota ei ruoste raiškaa eikä maa mädätä, sittekin meidän maallinen olento jo aikaa on tästä elämästä eronnut ja unhotukseen joutunut.

Niinkuin kaikkikin pakanat eiwät Suomalaiset kansatkaan woineet järjellänsä käsittää yhtä ainoata

kaiikkiwaltiasta olentoa, joka wäellänsä ja woimallansa kaiikki hallitsee ja woimassa pitää; waan he ajattelivat erinäiset woimalliset olennot ilmassa, wedessä, maassa ja maanalassa. Näissä kaikissa taas ajattelivat he hallituksen samanlaisesti kuin he sen näkivät ihmisten kesken perheessä: yksi kaikista woimallisin, isäntä, jota totteli iso joukko lapsia ja palvelioita; isännällä oli waimonsa ja kaiikki eliwät samassa talossa. Muutoin oliwat nämät olennot muusfakin ihmisten kaltaiset: he söiwät, joiwat, iloitsiwat, suriwat jne.

I. Ilman Jumalat.

1. **Jumala** on perisuomalainen sana ja jo ikiwanhoista ajoista esi-isillemme tuttu. Mutta pakanuudessa ei sillä taitanut olla sitä merkitystä, joka sillä nyt on ja jonka se kristillisyydestä on saanut. Ei se alussa merkinnyt yhteisesti jumalallista olentoakaan, sillä semmoista yhteistä Jumalan ajatusta ja nimeä eiwat pakanalliset esi-isämme alussa woineet käsittää. Mutta mitähän se sitte merkitsee?

Helposti hawaitsee kukiin Suomalainen ettei tämä sana ole alkuperäinen, waan johdosana, jota sen päätte—**la** todistaa. Lämmöinen päätte suomen kielessä merkitsee paikkaa, taloa, kotoa eli olopaikkaa; niin on esim. pappi=**la** papin talo eli koto, Mikko=**la** Mikon talo, Jaako=**la** Jaakon talo jne. Mikä paikka oli siis jumala? Mistä saadaan se sana **juma**, johon päätte **la** on yhdistetty? Silmin nähtävä on sen muoto samanlainen kuin suomalaisten sanain **jumaus**, **jumu**, **jumina**. Suomen heimokansa Iseremisit kutsuwat jumalan vielä tänäpäinä nimellä **juma**. Toi on

myös ettei mikään luonnon laitos niin lujasti kuin ukkoisen jumina muistuta ihmistä, semmentkin oppimaintoa, korkeimmasta voimasta. Siis on jumala alkuaan merkinnyt juminan (ukkoisen) paikkaa eli kotoa se on: taiwasta. Helposti taidetaan myös todeksi näyttää että suomalaiset heimokansat esim. Samojedit (nimellä wum) alussa ovat palvelleet itse taiwasta jumalanansa. Saman ovat tehneet ja tekewät vieläki monet kansat Aasiassa, jonka meidänki esi-isämme ovat tulleet ja alkuperäisen uskontonsa tuoneet. He palveliivat siis alussa taiwasta, jonka he nimittiwät jumun kodoksi (jumalaksi). Sana **taiwas** ei ollut silloin vielä tuttu, niinkuin se ei vielä nytkään ole tuttu muille suomen heimon kansoille kuin Suomalaisille ja Wirolaisille. Ollen taiwaan ylimmäinen voima rukoihtiin jumalalta hyvää tuulta niinkuin Kalevalan 18 runo wärsyt 29—34:

"Tule nyt purtehen jumala,
 Aluksehen armollinen
 Wäekki wähän urohon,
 Miehen pienen miehuekki
 Näillä wäljillä wesillä,
 Lakeilla lainehilla."

Häntä kutsuttiin myös sentähden ilman waltiaksi, niinkuin seuraawassa rukouksessa Kal. 15: 352—362:

"Itse ilmoinen jumala
 Waljastele warsojasi,
 Kohentele ratsujasi,
 Uja kirja=korjinesi
 Läpi luun, läpi jäsenen,
 Läpi liikkuma=lihojen,

Läpi suonten soljuvaisten;
 Liitä luu lihaa myöten,
 Suoni suonen päätä myöten,
 Luo hopea luun lomahan,
 Kulta suonen fortunahan."

Samassa merkityksessä kutsuttiin päin vastoin ilmaa jumalan omaksi, niinkuin Kal. 13: 97. "Eip' on ilmalla jumalan, tämän taiwon kannen alla." Tässä ei merkitse jumalan ilma hyvää ilmaa, niinkuin myöhemmin ruotsalaisilta saatu sanantapa, vaan jumalan hallittamaa ilmaa.

Siis on sana **jumala** aika ajoilta merkinnyt 1) taiwasta 2) taiwaan jumalaa ja 3) jumalan o-
 lentoa yhteisesti. Arwattawa on myös että ihmisen järki tässä järjestyksessä asian kelsi; ensin äkkää hän ulkonaisen kappaleen, sitte wasta erottaa hän siitä si-
 fällisen woiman ja wasta wiimiseksi taitaa hän ymmärtää että sama yhteinen woima usiassa, niin kais-
 kiskakin kappaleissa taitaa wallita.

Kuinka taiwas taisi ensimmäisen ylistyksen esi-
 tämme saada, ei ole waikia ymmärtää. Sillä mitä on luonnossa joka suuremmalla woimalla wetäisi op-
 pimattoman ihmisen ajatukset puoleensa kuin taiwas aurinkonensa, kuunensa, tähtinensä? Sieltähän tulewat fateet, rakeet, tuulet, myrskyt, lumet; sieltä kuuluu uk-
 koisen jylinä, sieltä säteilee saman liekki, siellä pala-
 wat rewon tulet.

Mutta kuin sana jumala oli yhteisen jumaluuden merkityksen saanut, oli uusi nimi haettava ensin ilman kannelle ja sitte sen jumalalle.

2. **Ukko** on jitemmin taiwaan jumalan nimi, eikä se olekaan niin ikiwanha kuin luulisi. Se nä-
 kyy jo sanan merkityksestäkin; sillä sanalla tarkoite-

taan persoonallista olentoa, jota ei mikään kansa, eikä Suomenkaan ensiksi ole palvellut jumalana. Alussa palveltiin luonnon voimia ja luonnon kappaleita, niinkuin aurinkoa, kuuta, tähtiä, jne.

Alkuansa merkitsee **ukko** vanhusta, kunnioitettua vanhaa miestä, isänisää, äitinisää, isää, setää, vanhempaa veljeä. Sentähden kutsutaan häntä vanhoissa runoissa usein myös isännäksi, vanhimmaksi, taatoksi eli isäksi, kuninkaaksi, valtiaaksi eli hallitsijaksi jne. Ja hallituskunnastansa nimitetään häntä taiwahan ukoksi, ilman ukoksi, taiwaan taatoksi; muutoin owat vielä taatto taiwahinen, mies vanha taiwahinen, ilman kultainen kuningas, hopeinen hallitsija, taatto taiwaan valtiainen, pilven päällinen jumala hänen nimityksiänsä. Niinkuin taiwas on ylinnä muita, niin pidettiin ukkoakin ylhäisimpänä jumalana; hänelle annettiin suoraan nimi ylijumala, pilvien pitäjä, hattarorien hallitsija, ja toijinaan vielä taiwahan napanen, arwellen hänen asuwan keskellä taiwasta. Hänestä rukoiltiin myös taiwaan jumalana sadetta, raju-ilmaa, tuulta jne.

Di ukko ylijumala
 Tahi taatto taiwahinen,
 Wallan pilwisä pitäjä,
 Hattarorien hallitsija!
 Pidä pilwisä keräjät,
 Säkehissä neuwot selwät,
 Idätä idästä pilwi,
 Kosta lonkka luotehesta,
 Toiset lännestä lähetä,
 Etelästä ennättele,
 Bihmo wettä taiwosesta,

Mettä pilwistä pirotta,
 Drabille nousewille
 Louwoille tohifewille.
 Kal. 2: 317—330.

Oi ukko ylijumala,
 Ilman kultainen kuningas,
 Hopeinen hallitsija!
 Rakenna rajuinen ilma,
 Noista suuri säiden woima,
 Luo tuuli, lähetä aalto
 Niwan wastahan wenettä,
 Jottei päästä Wainämöisen,
 Kulkea Uwantolaiseu.

Kal. 42: 358—366.

Taiwaan ja ilman hallitsijana täytyi ukon myös hallita suurimmat tapaukset ilmassa, salaman ja jumun, ja oliwatki nämät ne tapaukset, joissa hän luultiin osottawan suurimman woimansa. Luultawasti on pitkäisen jylhinä se, joka ensin on jaattanut raakan ihmisen ajattelemaan jumalallista woimaa olewan. Tämän myös todistaa Suomalaiſten nimitys, jumala, joka on otettu ukkoisen jumusta, niinkuin ennen on sanottu. Sana ukko, waikka alkuaan peräti toista merkityswä, sai saman merkityksen kuin jumalalla ennen oli ollut, siis ukkoisen jumalan merkityksen, ja tämä on wieläki kielesjämme. Sanotaan nimittäin wielä tänäpänä; ukko pauhaa, jyskyy, ukon eli ukkoisen jylhinä eli jyrinä; samaten ukko iskee walkiata, tulta. Muutoin saa hän runoissa wielä nimiä, jotka ukkoista merkitsewät, niinkuin remupilwen reunahinen, jymypilwen pitäjä, pitkäinen.

"Di ukko ylijumala,
 Taatto wanha taiwahinen
 Puhki pilvien puhuja
 Halki ilman haastelia!
 Tuo mulle tulinen miekka
 Tulisen tupen sisästä.
 Kal. 12: 279 ff.

Di ukko ylijumala!
 Jouduttele joutsi suuri,
 Katso kaaresti parahin,
 Pane waskainen wasama,
 Tuon tulisen joutsen päälle,
 Työnnytä tulinen nuoli,
 Ammu waskainen wasama,
 Ammu kautta kainaloien,
 Halki hartiolihojen
 Kal. 33: 264 ff.

Taiwaan kaarta pidettiin hänen joutsenansa, jolla hän ammuskeli waskisia nuolia. Salama oli hänen miekkansa, jota kutsutaan tuliseksi miekaksi, tuliteräiseksi. Muutoin puhutaan vielä ukon kiivistä ja kultaista kurikasta (wasarasta). Hänen waatteesä sa-
 nottiin olewan tulinen turkki ja panuinen (tulinen) paita, joka saatiin arwattawasti taiwaalla hohtawista pilwistä. Joskus sanotaan hänen myös poutapilwessä asuwan. Salaman hallitsijana oli hän myös tulen waltias. Kerran auringon ja kuun kadottua saatti ukko uuden tulen maailmaan. "Tulta iski ilman ukko, walahutti walkeata, miekalla tuliterällä, jäilällä jäkene-
 wällä; iski tulta fyntehensä, järskytti jäsenehensä ylä-
 hällä taiwosesä, tähtitarhojen tasalla."

Ukko oli taiwaan isäntänä, hänen waimonsa oli akka; toisinaan saa ukko nimen äijä, ja akka nimen

ämmä. Ukon pojasta on myös puhe runoissa, ja monta waimollista sikiötä omistetaan hänelle; ne saawat nimen Luonnottaret ja owat ukon tottelewia palvelioita.

Taiwaan isäntänä oli ukko myös fateen antaja, josta häntä rukoiltiin vuoden tulosta ja kewäällä kylwön aikana pidettiin ukon juhlaa. Silloin wiettiin korkeille wuorille ja kuffuloille ruokaa ja muita antimia. Moni wuori on ehkä siitä saanut nimen ukonwaara.

Ulijumalana ja weden antajana sai hän wallan wedesjäkin, josta monet wedet wielä nimensä kantawat: Uijan paikka, Ukkajärwi, Ummänkoski, Ukanlahti jne. Suomen kielessä on myös wielä nimitys ukon wirta (alaspäin jokea) ja ämmän wirta (ylöspäin okea).

3. Päiwä, Kuu, Otawa, Tähti ja muut ilman jumaluudet. Ukko oli tosin ilman ja taiwaan jumala; mutta siihen eiwät tytyneet muinaiset esi-isämme. Sillä he näkiwät taiwaalla auringon (päiwän), kuun, tähdet, jotka he pitiwät erinäisinä waltoina, ehkä ei ukon wertaisina. Kufin heistä oli owmawaltainen isäntä, mutta niinkuin maan päällä yksi isäntä on rikäs ja lawian talon herra, mutta toinen köyhä ja wähäisen perheen haltia; niin jumaloisjakin ukko oli lawiawaltainen, mutta tähti ja sen jumaluus hallitsi ainoasti wähäistä pilkkua awaruudessa, waikka hän siinä oli isäntä ja oma herransa.

Suomalaiset, niinkuin usiammat Nasian kansat, owat alussa palwelleet päiwää (aurinkoa), kuuta, otawaa ja tähtiä (tähdellä tarkoitetaan erittäin pohjantähteä). Jumaloina heitä kuwaillaan miehullisiksi olennoiksi, ja eräs laulu runoilee kuinka päiwä, kuu ja

pohjantähti tulivat maahan hakemaan morfiäntä. Tämä kofioretki koski Suometarta, joka oli hanhen munasta haudottu.

Kaikilla näillä jumaloilla myös luultiin olevan waimonsa. Kaikille heille myös annetaan tyttärensä ja päiwällä, kuulla ja tähdellä kuwaitaau myös poika olleen. Auringolla oli, paitji mitä päiwän pojakji kutsuttiin, toinenki poika nimeltä **Panu**, joka myös merkitji tulta. Niin kuuluu runosja:

"Panu poika aurinkoisen,
 Armas auringon fikio!
 Tuli nosta taiwosehcn,
 Kehän kultasen keskelle,
 Wahan waskisen sijalle,
 Kuin kufin emonsa luokji,
 Luokji waltawanhempansa,
 Pane päiwät paistamahan,
 Yöt laita lepeämään,
 Namulla ylenemähän,
 Illalla alenemahan."

Kal. 26: 431—441.

Tästä näkyy myös että Suomalaiset luulivat auringon olevan kultasen kehän, ja että tuli oli sitä maahan saatu. Auringo ja tuli ovat siis alkuperäisesti sama olento, jonka tähden ei taidettu tulta erittäin palwella, vaan ainoasti auringon fikionä. Monet Aasian kansat palwelewat wieläkin tulta ja uhraawat sille. Tästä on meillä wielä se jäänös että muutamina juhlina tulia sytytetään (helawalkiat, kofkowalkiat).

Tähän taiwaalliseen jumalaseuraan kuuluwat auringon tytär, **Päiwätär** (päiwän tytär), kuum tytär,

Kuutar, otawan tytär, **Stawatar** ja tähden tytär, **Tähetär**. Kaikki nämät kuvaillaan nuoriksi, kauneiksi ja kankaan kutomisessa oppineiksi. Päivän saateista oli heidän kankaansa kultainen ja hopeinen, niinkuin runo sanoo:

"Tuo Kuutar korea impi,
 Meiti Päiwätär pätevä
 Pitelivät pirttojansa,
 Niijänsä nostelivat,
 Kultakangasta kutoivat,
 Hopeista helksyttivät
 Närellä punaisen pilven,
 Pitkän kaaren kannikalla."

Kal. 41: 103—110.

Niinkuin ušiammat muutki jumalat saivat myös nämät oman talonsa; auringon talo oli **Päiwälä**, kuun **Kuutola**, tähden **Tähtelä**.

Näitä rukoilivat Suomalaiset lempeinä ja hyväntahtoisina olentoina; he antoivat apua maan asujille heidän tarpeisjansa.

Auringon ja kuun pimenemisestä oli eñ-isillämme se luulo, että joku paha heidän kätki ja sulki wankiuteen. Esimerkiksi:

"Louhi Pohjolan emäntä,
 Pohjan akka harwahammas
 Siitä päivän kiini saapi,
 Kuuhuen käsin tawoitti.
 Ne kohta kotihin saattoi
 Pimeähän Pohjolahan
 Kätki kuun kumottomasta,
 Kirjarintahan kiwehen,
 Lauloi päivän paistamasta
 Wuorehen teräksisehen.

Kun oli kuun fulettanunna
 Sekä päivän faattanunna
 Pohjolan fiwimäkehen,
 Rautaisehen kalliohon,
 Jopa walkean warasti,
 Tulen Wäinölään tuwilta
 Sai tuwat tulettomaksi,
 Pirtit walkeattomaksi.
 Jo oli yö alinomainen,
 Pirttä pilkosen pimeä,
 Oli yö Kalewalassa,
 Näillä Wäinölään tuwilla,
 Sekä tuolla taiwahasja
 Ukon ilman istumilla."

Muiden seassa pidettiin myös **Koi** jumalana. Wirolaiset myös palveliwat "**Koit**" (Koita) ja "**Amärit**" (Hämärää) jumalina. — Muutoin kuului ilman jumalain sekaan vielä "**ilman impnet ihant,**" "**ilman luonnottaret.**" Näitä luultiin olewan kolme, syntyneet ukosta seuraawaisesti:

Ukko ilmoinen jumala
 Hieroi kahja kämmentänsä
 Wasemmasja polwen päässä;
 Sitä syntyi kolme neittä,
 Koko kolme luonnotarta
 Raudan ruostehen emoiksi,
 Suu sinerwän siittäjiksi.
 Reidet käydä notkutteli,
 Astui immet pilwen äärtä
 Utarilla uhkuwilla,
 Nännillä pakottawilla,
 Lypsit maille, lypsit soille,

Lypsit wienoille wesille.
 Opsi lypsi mustan maidon,
 Vanhempainen neitosia,
 Toinen walkean walutti,
 Keskinäinen neitosia,
 Kolmas puikutti punaisen,
 Nuorimpainen neitosia.
 Ku on lypsi mustan maidon,
 Siitä syntyi melto-rauta,
 Ku on walkean walutti,
 Siit' on tehtynä teräksset,
 Ku on puikutti punaisen,
 Siit' on saatu räätäly-rauta."

Kal. 9: 39—66.

Ilmassa olewain luonnotarten seasja mainitaan
 erittäin **Ilmatar**, joka oli ilman tytär. Hänestä
 kertoo runo seuraawan, jossa kuwailaan esi-isäimme
 luulo maailman luomisestakin:

Olipa impi ilman tyttö,
 Kawe luonnotar korea,
 Piti wiiikkoista pyhyyttä
 Jjän kaiken impeyttä
 Ilman pitkillä pihoilla
 Tasaisilla tanterilla.

Itäwystyi aikojansa,
 Dudoistui elämätänsä
 Aina yksin ollesjansa
 Impenä eläessjansa
 Ilman pitkillä pihoilla,
 Awaroilla autioilla.
 Jopa astuiksien alemma,
 Laskensi lainehille

Meren selwälle selälle,
 Ulapallen aukealle;
 Tuli juuri tuulen puuska,
 Jästä wihainen ilma,
 Meren kuohuille kohotti,
 Lainehille laikahutti.
 Tuuli neittä tuuwitteli,
 Nalto impeä ajeli
 Ympäri selän sinisen,
 Lakkipäiden lainehien;
 Tuuli tuuli kohtuisesti,
 Meri paksumi panemi.

Kantoi kohtua kowoa,
 Watsan täyttä waifeata
 Wuotta seitsemän satoa,
 Yhdeksän yron ikeä,
 Sikä synny syntyminen,
 Luowu luomatoim sikiö.

Wieri impi ween emona,
 Uipi idät, uipi lännät,
 Uipi luotehet, etelät,
 Uipi kaikki ilman rannat
 Tuskiissa tulisen synnyn,
 Watsan waiwoissa kowisja,
 Sikä synny syntyminen,
 Luowu luomatoim sikiö.

Itkeä hyytteläwi
 Sanan wirkkoi, noin nimesi:
 Voi poloinen päiviäni,
 Lapsi kurja fulkuani!
 Jo olen joutunut johonki,
 Jäkjeni ilman alle,

Tuulen tuuwiteltawaksi
 Naltojen ajeltawaksi
 Näillä wäljillä wesiällä,
 Lakeilla lainehilla.

— — — — —
 — — — — —

Kului aikoa wähäisen,
 Pirahтели pikkaraisen,
 Tuli sotka suora lintu,
 Lenteä lekuttelemi
 Etien pesän sioa,
 Njunmaata arwaellen.

Lenti idät, lenti lännät,
 Lenti luotehet, etelät,
 Ei löydyä tiloa tuota,
 Paikkoa pahintakana,
 Kuhnun laati si pesänsä,
 Ottaisi olostansa.

Siitelemi, laatelemi,
 Arwelee ajattelemi;
 Teenkö tuulehen tupani,
 Nalloillen asunsiani;
 Tuuli kaatawi tupasen,
 Nalto wie asunsiani.

Niin silloin ween emonen,
 Ween emonen, ilman impi
 Nosti polwea merestä,
 Lapaluuta lainehestä
 Sotkalle pesän siaksi,
 Njunmaaksi armahaksi.

Tuo sotka, forea lintu
 Siiteleikse, laateleikse,

Keksi polwen ween emosen
 Sinerwäisellä merellä,
 Tuuli heinä-mättähäksi,
 Tuoreheksi turpeheksi.

Lentelemi liitelemi,
 Päähän polwen laskeumi,
 Muni kultaset munansa,
 Kuusi kultaista munoa,
 Nautamunan seitsemänmen.

Alkoi hautoa munia,
 Päätä polwen lämmitellä;
 Hautoi päivän, hautoi toisen,
 Hautoi kohta kolmaunenki.
 Jopa tuosta ween emonen,
 Been emonen, ilman impi
 Tuutemi tulistuwaksi,
 Hipiänsä hiiltuwaksi.
 Tuuli polwensa palawan,
 Kaikki suonensa sulawan.

Wawahutti polwiansa,
 Järkytti jäseniänsä,
 Munat wierähti wetehen,
 Meren aaltohon ajaksi;
 Karškahki munat muruiksi,
 Katkieli kappaleiksi.

Ei munat mutahan joudu,
 Siepalehet ween sekahan,
 Muuttuivat munat hywiksi,
 Kappalehet kaunoiksi:
 Munasen alanen puoli
 Alaseksi maaemäksi,
 Munasen yläinen puoli

Mläisekfi taiwahakfi,
 Mläpuoli ruskeaista
 Päiwöjekfi paistamahan,
 Mläpuoli walkeaista
 Se kuufi kumottamahan;
 Mi munassa firjawaista,
 Ne tähdikfi taiwahalle,
 Mi munassa mustufaista,
 Nepä ilman pilwilöikfi.
 Ajat eellehen menewät,
 Wuodet tuota tuonemmafikfi,
 Uuden päiwän paistaessa
 Uuden kuun kumottaessa;
 Aina uipi ween emonen
 Been emonen, ilman impi
 Näillä wienoilla wesillä
 Utuifilla lainehilla,
 Edefsänjä wesi wetelä,
 Takanansa taiwas selwä.

Jo vuonna yhdeksäntenä,
 Kymmenentenä kesänä
 Nosti päätänjä merestä,
 Kohottawi fokkoansa,
 Alkoi luoda luomiansa,
 Saawutella saamiansa
 Selwällä meren selällä,
 Ulapalla aukealla.

Kusfa kättä käännähytti,
 Siihen niemet siwoeli;
 Kusfa pohjasi jalalla,
 Kalahaudat kaiwaeli;
 Kusfa ilman kuplistihe,
 Siihen syöwerit sywenti.

Kyljin maahan kääntelihe,
 Siihen sai fileät rannat;
 Jaloin maahan kääntelihe,
 Siihen loi lohiapajat;
 Päin päätyi maata vasten
 Siihen laitteli lahdesmat.

Ui siitä ulomma maasta,
 Seisattelihe selälle;
 Luopi luotoja merehen,
 Kaswatti salakaria,
 Laiwan laskemasiaksi,
 Merimiesten pään menoksi.

Jo oli saaret siivottuna,
 Luotu luotoset merehen,
 Ilman pielet pistettynä,
 Maat ja manteret sanottu,
 Kirjattu kiviin kirjat,
 Weetty wiivat kallioihin,
 Viel' ei synny Wäinämöinen,
 Ilmau ifirunoja.

Waka wanha Wäinämöinen
 Kulkki äitinsä kohdussa
 Kolmekymmentä keseä,
 Yhden verran talwiasi
 Noilla wienoilla wesillä,
 Utuisilla lainehilla.

Urwelee ajatteliwi
 Miten olla, kuin eleä
 Pimeässä piilosjansa,
 Ajunnossa ahtahasja,
 Kuss ei koskaan kuuta nähnyt
 Eikä päiweä hawannut.

Dudosteli aikojausa,
 Tuskastui elämätänsä;
 Liikahutti linnan portin
 Sormella nimettömällä,
 Lufun luisen liikahutti
 Wasemmalla warpahalla,
 Tuli kynsin kynnykseltä,
 Polwin porstuan ovelta.
 Siitä suištui suin merehen,
 Käjin kääntyi lainehesen;
 Jääpi mies meren warahan,
 Uros aaltojen sekahan.

Wirui siellä wiisi vuotta,
 Sekä wiisi, jotta kuusi,
 Vuotta seitsemän, kahdeksan,
 Seisottui selälle viimein,
 Miemelle nimettömälle,
 Manterelle puuttomalle.

Kal. 1: 110—334.

Tämän runon mukaan oli ilmatar siis maan ja manteren luoja, ja Väinämöinen ensimmäinen luotu ihminen.

Muutamissa runoissa vielä mainitaan **Udutar** ja **Serhenetar**, **Utu-tyttö**, **Serhen-neiti**. Nolemmat merkitsevät samaa udun, kaasun ja sumun jumalata. — Samaten mainitan **tuulen tytär** tuulen jumaluutena. **Steletär** on etelä-tuulen jumaluus, lempiä niinkuin etelätuulikin. **Suwetar**, suwen jumaluus, kuuluu myös luonnon lempiäin emoisten sekaan; häntä rukoiltiin karjaa suojelemaan. Näillä molemmilla wiimijillä ei ole suurta eroa; sillä suwi merkitsee kielesjämme myös etelää.

II. Weden Jumalat.

Ilman jälkeen näkyy wesi olleen esi-isäimme useimpain jumalain olo-paikka. Sillä raakalaisenki mielessä on joku himiä aawistus siitä että jumala on hengellinen, waikka hän sitä ei woi selkiästi käsittää; mutta mitä hienompi ja läpinäkywäisempi, sitä jumalallisemmaksi hän paikan ja kappaleen luulee. Ja niin tekivät esi-isämmeikin; he jumaloitsivat wesiä ja ajattelivat niihin koko joukon jumalia. Niin tekewät vielä nytkin monet kansat.

Mussa pyhittiwät ja palveliwat Suomalaiset itse wettä; sen todistawat ne monet wedet, joilla vielä nytkin wanhuudesta on **pyhän** nimi: **Pyhäjärwi**, **Pyhäjoki**, **Pyhäwesi** jne. Saman tekivät muinen Lappalaiset ja Wirolaiset. Runoissakin wettä ruokoillaan jumalana:

"Wesi kiellä poikoasi,
Laine lastasi epeä,
Uhto aaltoja aseta,
Wellamo ween wäkeä,
Ettei parsku parraspuille,
Pääse päälle kaarieni."

Kal. 42: 529—534.

Mutta sittemmin sai wesi, niinkuin ilman usekossa, oman jumalansa **Uhti** eli **Uhto**, joka tässä isäntänä wällitsi rajattomasti. Häntä kuwailtaan wanhana miehenä, ruohopartaaisena, wahtowaippaan waatetettuna. Runoissa saa hän nimen ween (weden) isäntä, aaltojen kuningas, satahaudan hallitsija. Hänen rikkautensa ja aarteensa sanotaan olewan äärettömät. Niiden omistajaksi tuli hän siitä että tuo onnen tuoja Sampo hajosi ja murut weteen jäiwät:

Niin meni muruja noita,
 Sammon suuria paloja
 Alle wienojen wesiin,
 Päälle mustien murien;
 Ne jäiwät ween waraksi,
 Ahtolaisten aartehiksi;
 Siitäpä ei sinä ikänä,
 Kuuna kullan walkeana
 Wesi puuttune waroja
 Ween Ahto aartehia.

Kal. 43: 267—276.

Samassa tilassa anasti Ahti Wainämöisen hauen-luisen kanteleen, jonka myrsky weneestä wieritti mereen. Se tuli Ahtolan iki-iloksi, jota Ahti ei enään antanut takaisin. Ja muutoinki oli Ahti aiwan ahne wieraan kalun perään. "Harwoin Ahti antanewi, kun on ferran keksinyynä." Mutta wälistäin liikkui hänen sydämensä armahawaisuuteen; niin kertoo satu, että köyhä paimenpoika rannalla weistellesjässä pudotti weitsensä järween. Pojan itkusta liikutettuna ui Ahto rantaan, sukelti ja toi pojalle kultaweitsen. Mutta rehellisessä wiattomundesjaan ei poika tätä omistanut. Ahto sukelti uudesti ja toi hopiaweitsen, mutta poika kielsi samaten sen olewan kadonneen weitsensä. Ahto toi kolmannesti sukeltain oikian weitsen, jonka poika iloisjaan omisti. Tämän köyhän mutta rehellisen paimenen palkinnoksi lahjoitti Ahto hänelle kaikki kolme weistä. Mutta Ahdon suurin rikkaus oliwat kalat, jonka tähden meri saa nimen "kalainen kartano, lohinen loughikko." Hänen talonsa oli **Ahtola**.

Taloa hallitesjassa oli Ahdon apuna hänen waimonsa **Wellamo**, "weden emäntä, weden eukko." Hän

niinkuin Ahto itsekkin oli vanha "wakainen waimo," "weden ehtoisa emäntä, weden armas antiwaimo." Hän oli puetettu "finilakkiin," hänen hameensa oli hienohelmainen, hänen paitansa säwestä ("rytinen paita, ruoko-rinta") ja waippa wahdosta (waahtiwaippa).

Weden muut olennot oliwat näiden alamaisia, ja saawat nimen Ahtolaiset, weden wäki, Wellamon wäki, Wellamon ikiwäki, Ahdon lapset, Wellamon neidot, meren haudan haltiat, weden wallat jne. Muutamat näistä saawat erinimiä: Pikku mies, Kallotar (aaltojen jumalatar), Kosken neiti, Melatar (melan jumalatar), Sotkottaret (suorsain suojelewaiset jumalattaret). Sillä näitä weden haltioita kuwaittiin oleskelewan ja hallitsewan ei ainoasti meressä, waan muissakin wessissä: järmissä, wirroissa, koskissa, faiwoissa, lähteissä jne. "Pikku mies" kuwaitaan runoissa (Kal. 2: 111—124) seuraawaisesti:

"Nouſipa merestä mieſi,
 Uros aalloista yleni,
 Ei tuo ollut suuren suuri,
 Eikä aiwan pienen pieni:
 Miehen penkalon pituinen,
 Waimon waakſan korkeuinen
 Wasſki oli hattu hartioilla,
 Wasſki-ſaappahat jalassa,
 Wasſki-kintahat kädeſſä,
 Wasſki-kirjat kintahiſſä,
 Wasſki-whyöhyt whyölle whyötty,
 Wasſki-firweſ whyön takana,
 Warſi penkalon pituinen,
 Terä kynnen korkeuinen."

Sotkottaret niinkuin heidän suoſiteltunſakin suorſat oleskeliwat rannan ruohossa, joſta runo ſanoo:

"Sisarekset sotkottaret
 Mannan ruokoiset kälykset,
 Hiipoiwat hiivuksiansa,
 Hapsiansa harjasivat
 Harjalla hopeaväällä
 Sukimella kultaisella."

Kal. 41: 143—148.

Uhtoa ja Wellamoä rukoiltiin antamaan kalansaalista, asettamaan tuulta ja myrskyä merellä, auttamaan kulkua vaarallisissa meriretkissä niinkuin koskissa ja yleisesti matkustajia merimatkoilla. Kosken neittä erittäin rukoiltiin kosken kuohuissa auttamaan. Pikkumiestä rukoiltiin myös awuksi kalastamisessa. Hän otti hongan rannalta, pani sen päähän tarpoimeksi paaden ja ajoi sillä suuren paljouden kaloja Wäinämoisen nuottaan. Samaten hän myös kaasi sen suuren tammen, joka kaswoi ihmisten ikäväksi niin että se esti päivän paistamasta. Mutta pikkumies sai tässä tilassa semmoisen koon, että "jalka maassa teutaroiwi, pää pilviä pitäwi, syltä oli filmien wäliä, syltä housut lahkehesta, puolta toista polwen päästä, kahta kaation rajasta."

Kaikki nämät jumaludet olivat muinaisten Suomalaiosten mielestä suosiollisia, hyviä olentoja. Mutta wedessä oli myös pahan suopia, woimallisia olentoja, joista mainitaan **Wesihiihi**, **Turso** eli **Turjas** ja **Wetehinen**. Wesihiihi mainitaan ainoasti hirmuiseksi. — Iku-Tursoa awuksensa huutaa Pohjolan emäntä Louhi, upottomaan Kalevalan kansaa. Wäinämoinen tarttui tämän meren kummituksen korwiin, nosti sen wedestä eikä laskenut lepoon ennenkuin Turso oli luvannut ikipäiwiksi olla aalloista nousematta kuo-

lewaisia kiusaamaan. Tämä Meri-Turso siitti Pohjolan neidon kansja yhdekjän poikaa, jotka olivat pahimmat ihmisten fiduttajat. — Runo sanoo että **Wetehinen** ja **Syöjätär** olivat kärkeen wanhemmat. Wetehinen nousi myös Tuonen joesta Ilmarista vastaan, mutta lintu kofko ajoi hänen takaihin. Muutoin osottaa nimi että Wetehinen oli yleisesti weden haltia, waikka pahanlainen.

III. Maan jumalat.

Sarwat owat ne kansat, jotka lapsuudessaan eiwät ole palvelleet maata jumalana, kuwailleen sitä lempiän äitin kaltaiseksi; sillä maa antaa rawintoa sekä ihmisille että eläimille; maa syunyttää ja kaswattaa itsestänsä kaikelaista, jolla ihmiset ja eläimet taitawat henkensä pitkittää. Tämä ajatus oli meidän esi-ijillämmekin; he antoiwat tälle olennoille nimen **maaemä**.

Mutta wanhat Suomalaiset eiwät kauwan pysyneet tässä ensimmäisessä ja törkeässä maan jumaloitsemisessä; niinkuin ennen on ilmasta ja wedestä sanottu, niin muuttui itse maan palvelus jonkun maassa asuwan olennon palvelukseksi. Tämä kofko maassa hallitsewa olento kuwailtiin synnyttäväisen ja kaswattawaisen luontonsa mukaan waimolliseksi. Se sai nimen **maan emo**, **emonen** (emä), **mannun eukko** (maan ämmä), **maan emäntä**, **akka manteren alainen** jne. Häntä rukoiittiin hyvästä kaswusta, esim. seuraawalla tawalla:

"Akka manteren alainen
Mannun eukko, maan emäntä!

Pane nyt turve tunkemahan,
 Maa wäfewä wäätämähän;
 Eivä maa wäfeä puutu
 Sinä ilmoisna ifänä
 Kun lie armo antajista,
 Lupa luonnon tyttäristä.

Nouse maa makaamasta,
 Luojan nurmi nukkumasta,
 Pane forret fortumahan
 Sekä warret warttumahan,
 Tuhansin neniä nostä,
 Sadoin haaroja hajota
 Kynnöstäni, kylwöstäni,
 Warjin waiwani näöstä!"

Erittäin merkillinen maan olentojen seasfa on
Pellerwoinen, pellon poika, myös kutsuttu **Samp-
 fa**. Ilmattaren luetua munasta maan ja taiwaan ja
 synnytettyä Wäinämöisen, oli maa kaswaimista war-
 sin paljas. Wäinämöinen saa nyt Pellerwoisen kyl-
 wämään maata, ja hän

"Mäet kylwi männikoiksi,
 Kummut kylwi kuusikoiksi,
 Kaukajat kanerwikoiksi,
 Notkot nuoriksi wesoiksi,
 Noromaille koiwut kylwi,
 Lepät maille leyhkeille,
 Tuomet kylwi tuorehille,
 Pihlajat pyhille maille,
 Pajut maille paisumille,
 Katajat karuille maille,
 Tammet wirran wieremille."

Pellerwoinen on arwattawasti sama olento, jota
 myös nimitettiin **Pellon Pekko**, jonka sanottiin e-

rittäin auttaneen ohran kaswua ja toukoja; tämän suhteen oli hän myös ohuen jumala, josta sanantapa **maistaa pellon pekkoa** (juoda wierettä) on tullut.

Pispa Agrifola nimittää vielä uusia jumalia, jotka huolta pitivät maan hedelmällisyydestä: **Piekkio** hallitsi ruohot, juuret ja puit, **Köndös** hihat ja pellot teki, **Mongoteus** ruista annoi, **Gres** herneet pawut, nauriit loi, kaalit, liinat ja hamput edestoi, **Wironkannas** kauran kaitsi. Mutta naisia ei runot mainitse juuri mitään. Agrifola kuoli vuonna 1557.

Mutta wäähä oli meidän esi-isillämme sanomista pellon ja muun wiljelyksen jumalista; sillä peltoa ja wiljelystä he aiwan wähän tunsiwat. Sitä vastaan oliwat he hywin tutut metsäsjä, ja metsän riistä heidän tawallisiin elantouja. Sentähden oliwat metsän jumalalliset oleuot wanhoille Suomalaijille kaitista tutuimmat ja hartaimmin palwellut.

Ulimmäinen metsän herra oli **Tapio**, "halliparta," "hawuhattu," "naawaturkki," Toisinaan saa hän nimen **Kuippana** (pittäkaulanen) ja **Hiippa** (korkia lakki). Muutoin mainitaan hän **metsän ukko**, **Tapiolan ukko**, **kummun ukko**, **maan isäntä**, **Tapion talon isäntä**, **korwen kuningas**, **salon herra**, **maan pitäjä**, **antoluoja**, **luja jumala**, **willan antaja** jne. Nämät ja monet muut nimitykset jo osottawat kuinka juuresja arwosja hän pidettiin.

Tapion puoliso oli **Mielikki** eli **Mimerkki**, joka saa nimitykset **metsän emäntä**, **Tapion talon emäntä**, **metsän armas antimuori**, **metsän**

metinen muori, **Metsolan tarffa waimo, metsän ehtoisa emäntä, metsän miniä** jne. Muutoin saa hän usein lauseen **puhdas waimo**, jolla on "muoto kaunis." Muutoin oli ajatus semmoinen että Tapion wäki, niin Nielikkikin, olivat kauniissa waatteessa koska metsämiehelle hywin onnistui, mutta huonossa puwussa jos hän ei otusta saanut. **Umarinen** sanoo hyvän saaliin aikana että

Tapion talon isäntä,

Tapion talon emäntä,

Tellerwo Tapion neiti

Kansa muu Tapion kansa,

Kaikki fullassa kuhisi,

Hopiassa horjeksihe;

Stjensä metsän emännän,

Ehtoisan metsän emännän,

Kädet oli fullan käärehissä,

Sormet fullan formuffissa,

Pää fullan päätimehissä,

Tukat fullan suortuwissa

Korwat fullan koltuskoissa,

Kaula helmisjä hywisjä.

Kal. 14: 121—134.

Mukoillesa hyvää saalista pyhtää hän metsän emäntää lastemaan pois rumat waatteensa, sanoen:

Oi mielu metsän emäntä,

Metsolan metinen muori!

Heitä pois heinäkeugät,

Koski-wirsusi farista,

Riisu rihi-ryökälehet,

Arkipaitasi alenna,

Työte lykkymaatteisiin
 Antipaitoihin paneite
 Miun metjapäivinani,
 Erän etjoaikanaul
 Jkäwä miun tulewi,
 Jkäwä tullelewi
 Tätä tyhjänä oloa,
 Njan kaiken annituutta,
 Kun ett anna aioinkana
 Harwoinkana hoiwauta,
 Jkäwä ilotoin ilta,
 Pittä päiwä saalihitoin.

Kal. 14: 135—152.

Sama kahdenmoinen kuvaus kohtaa meitä myös
 Tapion talosta, joka saa nimet **Tapiola**, **Metsola**,
Honkela (honkatalo), **Sawulinna**, **Lumilinna**,
Sarwilinna, **Metsänlinna**. Jos metsämiehellä
 oli onni, oli Tapiola kaunis ja mieluisa, mutta saa-
 lihin puutteessa oli se huono talo.

Suuria aarteita oli Tapion talossa; siellä oli
 "Tapion awara aitta," jonka kulta-awaimet olivat
 metsän emännän hallussa, niinkuin muidenki huonetten
 awaimet. Muiden seassa oli myös mesi (hunaja) hä-
 nen hallussansa, ja sitä oli Tapiolassa runsaasti. Sen-
 tähdhen saa tämä emäntä myös nimen **Simanter**
 (sima, hunaja). Tämä tallitettiin "metissä arkussa,
 mesilippaassa." Mutta Taipolan suurin rikkaus olivat
 kaikki metsän eläwät, jotka kutsuttiin Tapiolan kar-
 jaksi. Ilman isännän ja emännän luvatta ei ollut
 mahdollista saada näistä mitään saalista, sentähden
 rukoili metsämies hartaasti heitä ajamaan eläwät hä-

nen tiellensä. Metsän riistaa ajaisa metsämiehelle oli Tapiolla "kultanen kurikka, waskinen wajara," jolla hän metjässä kolisteli.

Myös kotieläimet laitumella käydessä olivat Tapon wäen suojeluksessa, josta heitä myös rukoiltiin, esim.

"Katso kaunoinen jumala,
 Warjele wafainen luoja,
 Warjele wahingon tieltä,
 Kaitse kaikista pahvista,
 Ettei tuskihini tulisi
 Häpeihin hämmentyisi!
 Kuin katsoit katollisessa,
 Alla warjon wartioitit,
 Niin katso katottomassa.
 Waali wartiottomassa,
 Jotta karja kaunistuisi,
 Edistyisi emännän wilja
 Hyvän suowan mieltä myöten,
 Pahan suowan paiti mieltä!"

Agrikola mainitsee **Rekrin**, joka karjan kaswon suojeli; mutta sitä ei runot tiedä mitään. Kuitenki on tuo epäilemätöin asia; sillä se elää vieläki Suomen kansan mielessä, ja muinen wietettiin pyhämiesten aikaan Rekrin juhlaa.

Tapio emäntinensä ei ehtinyt arwattawasti kaitsemaan kaikkea sitä suurta eläwäin paljoutta, joka metsässä oleskelee; sentähden oli heillä paljo wäkeä työssä. Tämä wäki saa nimen **Tapion kansa, Tapon pojat, Tapon neidet eli piiat, metsän immet, wiljan eufot.** Waimon puoli saa myös nimen **Suon-**

noftaret, Luonnon tyttäret. Ilmarisen emäntä rukoilee Tapiota näin:

Työnnä luonnon tyttäriä
 Niun wiljan wiitsiwiksi,
 Katsojaksi karjan kaisen!
 Baljo on piikoja sinulla,
 Sadoin käskyn kuulioita,
 Eläjiä ilmau alla,
 Luonnottaria hyviä.

Kal. 32: 76—82.

Itsi ainoa Tapion wäestä kantaa miehen nimeä, ja se on **Dyyrikki** eli **Vinnens**, Tapion poika. Hän on "puhdas mies," "siniviittaaan" puettu, kantan forkiata lakkia, joka on sininen ja punainen. Häntä rukoiltiin lyömään rastia puihin ettei metsämies efsyisi.

Muu Tapion kansa on wainowäkeä; niin **Sellerwo** eli **Sillerwo**, "Tapion neiti, metsän tyttö," puettu "utupaitaan, hienohelmaan." Hän oli pulskia feltatukka, joka kaitti Tapion emännän karjaa; häntä rukoiltiin myös elukoita suojelemaan ja terweenä ilalla kotiin saattamaan.

Tapion tytär, ystävällinen **Tuulikki** oli myös paimentajan toimesa, mutta rukoiltiin myös metsän riistaa ajamaan metsästäjän tielle.

Tapion naiswäen lukuun kuului vielä **Metsän piika pikkainen**, "sima-suu," jonka luultiin simasta elävän. Hänellä oli "simapilli," jota hän soitteli paimentaisansa. Myös autti hän metsämiehiä ja wiittaili teitä metsästäjille.

Melkein kullakin puulla oli myös suojelewa olentonsa, joka kuului Tapion wallan alle. Niin mai-

nitaan **Tuometar, Hongatar, Katajatar, Pih-lajatar**, jotka, paitsi erinäisten puiden suojelusta, myös pitivät huolta elukoista. Niin oli metsässä paljo wäkeä, kullakin puulla, kiwellä ja huoneella oli oma haltiansa, ettei mikään käiwannut suojeliaansa.

Myös pahoja olentoja luultiin metsässä olewan. Ja tämmöinen oli **Hiisi, mies häiwi**, joka ynnä Syöjättären kanssa siitti färmeen. Waiwat ja onnettomundet olivat Hiiden toimittamia, "Hiiden heittoja." Ja Hiisi saa runoissa usein saman merkityksen kuin **Paha, Pahalainen, Piru, Lempo**, jotka kaikki owat pahoja olentoja. Hiiden asunto, **Hiitola, Hiiden linna** eli **Taukan linna** kuwailtiin sentähden olewan synkeissä kolkoissa metsissä ja wuoren rotkoissa. Hän saa myös siitä nimen **Wuoren ukko**, ja monta wuorta on tästä saanut nimen "Hiiden wuori."

Runoissa eroitetaan monasti **Wesi-Hiisi, Wuori-Hiisi, Metsä-Hiisi**, josta näkyy että Hiisi merkitsee pahaa olentoa yleisesti eli samaa kuin Pahalainen, Piru jne. Sen todistaa myös vielä sanantapamme **Hiiteen!** Hiiden suku sai nimen **Hiiden wäki, Wuoren wäki**, josta mainitaan "Hiiden poika pikkurainen" ja "Hiiden impi."

Jos elollisissa ruumeissa kuultiin olewan paljo olentoja, niin sitä vastaan elottomissa (kiwimissä) ei semmoisista melkein mitään tietty; sillä niissä ei ollut erinomaisia wimioita hawaittawana. Kuitenki rukoillaan ferta **Kimmo, Rammon poika** halkasemaan kiweä. **Karilainen** mainitaan karien haltiana.

Ihmisen taipumuksilla ja mielialoilla oli myös jumalansa. Ensiksi tulee mainita rakkauden jumalat-

taren, **Sukkamieli**, jonka mieli oli pehmiä kuin sukka ja lempiä.

"Sukkamieli mielen kääntäjä,
 Meşilläş tuon mieli haudo,
 Haudo mieli mielettömän,
 Armahani armottoman."

Runoissa ei **Sukkamieltä** nimitetä, mutta sitä useimmin **Lempi**, rakkaus, rakkauden jumala. — Ihmisen taipumuksesta jumaloittiin myös **Uni**, **Unonen**, tämäkin lempiä luonnoستانsa. **Untamo** rufoiltiin unia selittämään.

Terveyden jumalatar oli **Suonetar**, jonka luultiin suonia kehäävän; hän tuli "juonijykyrä sylissä, kalwokääri kainalossa suonia sitelemään, päitä suonten solmimahan." — Sitä vastaan oli **Kiwutar** ja **Samatar** waiwain ja kipujen tuottajat.

Muita jumalallisia olentoja olivat vielä: **Sinnettäret**, siinien värin painossa auttajat, **Kankahattaret** kankaan kutoissa auttajat, **Matka Teppo**, tiejumala, auttaja matkoilla jne.

Erinäisiä olentoja, jotka vieläkin pöşöittäwät kansan mielessä, olivat **Menninkäiset**, joiden luultiin olevan kuolluitten haamuja maassa, ja **Maahinen**, joka oleskeli maassa, puiden, kiwien ja kynnysten alla. Sen luultiin olevan ihmisen muotoisen, waikka aiwan pienen. Näitä lepyttääksi täytyi ihmisen heille uhrata kaikkia, olutta pannessa, leipoesä jne esikoisen. Heitä pahottaisja jai ihminen kiwun, erinomattain rupia, josta vieläkin sana **maista** on tavallinen ja merkitsee jonkunlaista sybelmää.

IV. Maanalan jumalat.

Muinaisilla Suomalaisilla, niinkuin heidän heimokansoillansakin, oli se usko ettei kuolema — tämä kolkko ja käsittämätöin tapaus, jota he pelwolla ja wapistuksella ajattelivat — ettei kuolema peräti katkaisnut elämän lankaa ja ihmisen olentoa peräti tyhjäksi häwittänyt; ihmisellä oli heidän mielestänsä jonkunlainen olemus toisellakin puolella haudan. Tämän osottivat he muutamilla menoilla kuolletta haudotessa: hänen mukaansa pantiin ruokaa, weitsi, kirwes, tulukset, keihäs, pata, reki ja muuta semmoista, jota hän tässä elämässä oli tarwinnut. Sillä luultiin ihmisen tulewassaakin elämässä elävän samaten kuin maan päällä ja siis tarwitsewan samoja aseitekin. Muutamat kansat luulivat ja luulewat vieläkin heidän nudessa olosjansa olewan ruumiilliset; toiset taas witawät heidän hengellisinä olentoina, jotka asuwat joko haudoisjansa taikka harhailewat ympäri maan päällä, erinomattain yön pimeydessä, myrskysssä ja rajuilmassa; he ilmestywät tuulen pauhusssa, tulen leimauksissa ja tuhansittain muissa luonnon tapauksissa. Poppamiehet eli loihtiat luullaan saawan heidän nähdä ja heiltä tietää asioita, jotka tavalliselle ihmiselle owat käsittämättömät; ja tavallisille ihmisille owat he myös näkymättömät.

Kuolleille uhraaminen on ollut ikiwanhoista ajoista asti tapana Aasian kansoilla. Myös Suomalaisilla kansoilla näkyy olleen joku alku tämmöisestä mainaitten valweluksesta; sillä he pitivät juhlia kuolleitten muistoksi ja anoivat heiltä apua. Niin luultiin poppamiehen, haltioissa ollesjansa, kulkewan ym-

päri maan alaisissa paikoissa hakemassa apua kuolleilta. Runo sanoo myös että viisas Väinämöinen, kolmen loihdusanan puutteessa, meni wauhan Wipusen haudalle saadakseen häneltä sen kaimatun tiedon. Mutta kuinka suuri ikään tämä kuolleitten palvelus oli, oli siinä aina pelko pääasiana. Uhrin ja juhlat toimitettiin wainaitten lepyttämiseksi. Sillä kuolleitten luultiin käyvän jälkeisiä maan päällä katsomassa ja heille lewottomunta tekemässä, eikä tämä luulo wieläkään ole peräti kadonnut. Kuolleitten haamut saivat muinen monet nimet: **Menninkäiset, Keijuiset, Kööpelit, Peijot, Peijakkaat**, jotka kaikki merkitsewät melkein samaa. Kaikilta näiltä pelättiin jotain pahaa aina. Ja heidän paikkansa oli maan alla, waikka he toisinaan tulivat maan päälle. Jos kuollutta ei hautaan saatu, pysyi hän aina liikkeellä maan päällä, enimmästi samalla paikalla jossa hänen ruumiinsa oli kuollessa ollut.

Maan alla, jossa täältä lähteneet oleskeliwat, wallitti **Tuoni** eli **Mana**. Hänen talonsa oli **Tuonela** eli **Manala** (oikeistaan: **Maanala**), joka muntoin kuwailtiin hywin tämän maailman kaltaiseksi. Siellä paisti päiwä, siellä oli wesiä ja laaksoja, ketoja, peltoja ja niittuja, siellä karhuja, susia, kärmeitä, haukia jne. Mutta kaikki oli wahingollista, folkkoja ja hirmuusia. Metsät synkiät, wesi musta, oraat semmoiset että kärme ja "Tuonen toukka" niistä saivat hampaansa. Tuonelan joki, josta usein puhutaan, oli kowin wirtainen ja pyörteinen, siinä oli "wihanen koski," "kowa kynsikoski." Muutoin nimitetään wielä Manalan aluswesi, Manalan saari. Tuonelaan tullessa oli käyminen yli yhdeksän ja puolen meren, sitte tultiin joelle, jonka tafana näkyi itse Tuonela.

Tässä talossa oli Tuoni isäntänä. Hän oli au-
fara, säästämätöin eikä rukous taitanut hänen for-
wiinsa tunkea. Hän oli vanha ukko, kolmiorminen
ja hattu päässä, joka rippui alas olkapäille. Hän
wartioitji tarkoin kaikkia, jotka hänen waltaansa oli-
wat joutuneet. Hän ei ketään tappanut, mutta hän
saatti kuolleen talonsa ja piti hänestä tarfan waarin.
Tässä toimesa oli hänellä apuna **Tuonetar**, **Tuo-**
nen akka, **Tuonelan emäntä**, joka oli vanha äm-
mä, wääräorminen ja koukkuleukainen. Pilan wuoksi
sanottiin häntä hyväksi emännäksi, sillä hänellä oli
tapana pauna wierastensa eteen kärmeitä ja samma-
koita. — Tämän jalon awioparin sikiö oli **Tuonen**
poika, jonka sormet olivat wäärät niinkuin äitinki,
mutta niiden päät raudasta. Hän oli raju ja hirmui-
nen, jonka wuoksi runot hänen sanowat weriseksi ja
punapöskeksi (werestä punaiseksi).

Tuonelan jumalajoukkoon kuuluivat **Tuonen**
tyttäret eli **Manan neidet**, **Manuttaret**. Nä-
mät olivat ilkeää siua, wihaisia ja riitaisia. Nimet
musta **Tuonen tyttö**, **matala Manalan neiti**
eiwät osota mitään sulaista. Näiden seassa nimitetään
erittäin yksi: **Lowiatar**, "Tyttö Tuonelan Sofia, Pa-
hin Tuonen tyttäriä, ilkein Manuttaria, Alku kaikille
paholle, Tuhanille turmioille; sillä oli muoto mustan
lainen, Iho inhan karwallinen." Hänen pahin työnsä
sanotaan olleen että hän antoi tuulen tehdä itsensä
raskaaksi ja synnytti siitä yhdeksän pahinta ja ilkeintä
poikaa, joista hän kahdeksän nimitti: **Pistos**, **Ukku**
Luuwalo, **Nisa**, **Paise**, **Nupi**, **Syöjä**, **Nutto**.
— Vielä nimitetään erittäin Tuonen tytärten seassa
Riputyttö. Tuonelan joessa, jossa kolme haaraa

yhdistyi, oli **Kipukiwi** eli **Kipuwuori**, jossa Kiputyttö piti kiwut suljettuna. Itse istui hän tällä kiwellä "joen kolmen juoksewassa, Weden kolmen jakaimessa, jauhoen kipukiwää, kipuwuorta wäänätellen." Kipujen sieltä irti päästyä rukoiltiin häntä niitä kiini ottamaan ja sulkemaan "kitahan kiwen siuisen "taikka wierittämään wetehen. Kuultawasti oli kiputyttö ja **Kiwutar** eli **Wammatar** sama olento. Häntä rukoiltiin myös näin:

Ota kiwut kippasehen,
 Waiwat waskiwakkasehen,
 Kiwut tuonne wiedäkseji,
 Wammat waiwutellakseji,
 Keskele kipumäkeä,
 Kipuwuoren kuffulata;
 Siellä keittäös kipuja,
 Pikkuisessa kattilassa,
 Yhden formen mentävässä,
 Peufalon mahduttawassa."

Kal. 45: 293—302.

Tuonelan kansa kutsutaan yleisesti Tuonelan wäeksi, Manalan eli Manan wäeksi, jolla ehkä tarkoitetaan kaikkia kuolleita ja Tuonelaan tulleita. Täällä kuwaiillaan olleen sekä nuoria että wanhoja ja keskiikäisiä, wanhat sauwain nojalla, nuoret warustetut miekoilla, keskiikäiset keihäillä. Tarkaus ja järkähtämätöin ankaruus oli heidän omaisuutensa. Sankarit ja Pohjolan tyttären kossat meniwät tawallisesti Tuonelaan; sillä tyttöä ei luwattu huonommille uroille kuin niille, jotka taitiwat saada kiini Tuonelan karhuja, susia ja haukia. Poppamiehet haltioisja ollessaan myös käiwät Tuonelassa kuolleitten haamuilta salaista wiesautta etsimässä; mutta he eiwät sinne menneet ruu-

miillisessä tilassa, waan ainoasti heidän sielunsa. Wäinämöisen matkan Tuonelaan kertoo runo näin:

"Läksi Tuonelta sanoja,
Manalalta mahtiloita;
Astua taputtelemi,
Käwi wiikon witiikkoa,
Wiikon toisen tuomikkoa,
Kolmannen katajikko,
Jo nähyi Manalan saari,
Tuonen kumpu kuumottawi.

Waka wanha Wäinämöinen
Jo huhuta heikahutti,
Tuossa Tuonelan joesä,
Manalan alantehesä:
Tuo wenettä, Tuonen tytti,
Lauttoa Manalan lapsi,
Oli salmen saadakseni,
Jo en poikki päästäkseni!

Lyhykäinen Tuonen tytti,
Matala Manalan neiti
Tuo oli poukkujen pesä,
Käpähien räinyyttäjä
Tuonen mustassa joesä,
Manalan aluswedesiä;
Sanan wirtti, noin nimesi,
Itse lausui ja pakisi:

Wene täältä tuotanehe,
Kuni syy sanottanehe,
Mi sinun Manalle saattoi
Ilman tandin tappamatta,
Ottamatta oiwa surman,
Muun surman musertamatta?

Waka wanha Wainämöinen,
 Sanan wikkoi noin nimesi:
 Tuoni minun tänne tuotti,
 Mana mailtani weteli.

Lyhykäinen Tuonen tytti,
 Matala Manalan neiti
 Tuonpa hän sanoiksi wikki:
 Jopa kekjin kielastajan,
 Kunpa Tuoni tänne toisi,
 Mana mailta firteleisi,
 Tuoni toisi tullesjansa,
 Manalainen matkasjansa,
 Tuonen hattu hartioilla,
 Manan kintabat kädessä;
 Sano totta Wainämöinen,
 Mi sinun Manalle saattoi?

Wielä walehtelee Wainämöinen Tuonen tyttölle
 että rauta, wesi ja tuli hänen oli Maanalaan saat-
 tanut, mutta ei se auta; wihdoin oli tosi sanominen
 että hän puuttui kolmea sanaa wenettä laulaisja. Tu-
 onen tyttö saatti hänen yli joen, mutta sanoi:

Woi sinna Wainämöinen,
 Läksit surmata Manalle,
 Kuolematta Tuonelahan!
 Etkä täältä pääsiefänä
 Sinä ilmoisna ifänä
 Kotihiji kulkemahan,
 Maillesi matelemahan.

Tuonetar hywä emäntä,
 Manalatar waimo wanha,
 Toipa tuopilla olutta,
 Kantoi kaksikorwaisella,

Itse tuon sanoiksi wirkki:
 Juopa wanha Wäinämöinen!

Waka wanha Wäinämöinen,
 Katsoi pitkin tuoppiansa,
 Sammakot kuti sisällä,
 Madot laidoilla lateli;
 Siitä tuon sanoiksi wirkki:
 En mä tänne tullutkana
 Suomahan Manalan maljat,
 Tuonen tuopit latkimahan.
 Juopuivat oluen juojat,
 Rannun appajat katoowat.
 Weistäessäni wenoista,
 Uutta purtta puuhatesä
 Uuwuin kolmea sanoa
 Peräpäätä päätellesä,
 Rokkoa kohottaesä.

Run en noita saanutkana,
 Mailta ilmoilta tawannut,
 Piti tulla Tuonelahan,
 Lähteä Manan majoille
 Saamahan sanoja noita,
 Ongelmoita oppimahan."
 Juopa Tuonelan emäntä
 Sanan wirkko, noin nimesi:
 Ei tuoni sanoja anna,
 Mana mahtia jakele.

Uuwutti uuehen miehen,
 Pani maata matkalaisen,
 Tuonen taljamuotehelle;
 Siinä mies makaelwi,
 Uros unta ottelewi,
 Mies makasi, waate walwoi.

Oli akka Tuonelasia,
 Akka-wanha käykkälenska,
 Rautarihman kehreäjä,
 Wascki laukojen walaja,
 Kehräsi sataisen nuotan,
 Tuhantisen tuuritteli
 Yönä yhtenä kesäisnä
 Yhdellä wejkiwellä.

Oli ukko Tuonelasia,
 Se on ukko kolmiformi,
 Rautawerkkojen futoja,
 Wasckinuotan valmistaja,
 Se futoi sataisen nuotan
 Tuhantisen tuuritteli,
 Samana kesäisnä yönä,
 Samalla wejkiwellä.

Tuonen poika koukkusormi,
 Koukkusormi, rautanäppi,
 Se weti sataisen nuotan,
 Poikki Tuonelan jokea,
 Sekä poikin jotta pitkin,
 Jotta wieläki mitahan,
 Jottei päästä Wäinämöisen,
 Selwitä Uwantolaisen
 Sinä ilmoisna ifänä,
 Ruuna fullan walkeana,
 Tuolta Tuonelan kodista,
 Manalan ifimajoista.

Waka wanha Wäinämöinen
 Sanan wirkkoi noin nimesi:
 Joko lie tuhoni tullut,
 Hätapäiwä päälle pääsnyt

Näillä Tuonelan tuvilla,
Manalan majantehilla?

Pian muuksi muuttelihe
Ruton toiseksi rupeši,
Meni mustana merehen,
Sarana sarajikkohon,
Matoi rautaisua matona,
Kulki kyisnä kärmehenä,
Poikki Tuonelan jokea
Läpi Tuonen werkkoloista.

Tuonen poika koukkusormi,
Koukkusormi, rautanäppi,
Käwi aamulla warahin
Werkojansa katsomahan,
Sadan saapi taimenia,
Tuhat emon alwehia,
Eipä saanut Wäinämöistä,
Ukkoa Uwantolaiista.

Siitä wanha Wäinämöinen
Tuonelasta tultuansa
Sanowi sanalla tuolla,
Lausui tuolla lausehella:

"Ulköhön hywä Jumala,
Ulköhön sitä suetko,
Itsemennyttä Manalle,
Tuonelahan tunkeinutta!
Uija on sinne saanehia,
Wähä tuolta tulleshia,
Tuolta Tuonelan kodiista,
Manalan ifimajoiista."

**Hämeenlinnan Kirjaprintissä ja useampien
Kaupunkien Kirjakauppiain tykönä on myh-
täwinä seuraawaisia Hämeenlinnassa prän-
tättyjä kirjoja:**

Erif Neljästoista Ruotsin Kuningas. Glämä- ferta. sidottuna	hinta 15 kop.
Gustaw Waasa, Ruotsin Kuningas. Glämä- ferta. sidottuna	" 30 "
Mikael Agrifola, Suomen piispa, Uskonopin oikassa Suomessa, Suomen kielen ensimmäinen harjoittaja kirjoissa	" 5 "
Martti Skytte, Suomen ensimmäinen ewankelisi- millinen piispa	" 5 "
Jak Rothowius, Suomen piispa, seurakun- tain järjestäjä ja Opetuksen harrastaja Suo- messä	" 5 "
Suomalaisia Paulnja	" 5 "
Kuinka Joet ja Järwet Suomessa saadaan kaloja runsaasti kaswamaan	" 6 "
Jesus makaa hahdessa, eli kristityn waellus, werrattu merellä purjehtiwaan hahteen	" 6 "
Muinaisten Suomalaiisten Pakanalliset Epä- jumalat	" 8 "
Uusia Huwilauluja Hämeestä. 1:nen Wihko	" 3 "
2:nen Wihko	" 3 "